

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

KUR'AN ve DİL

Dilbilim ve Hermenötik
SEMPOZYUMU

17 - 18 Mayıs 2001

VAN - 1982

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

17-18 MAYIS 2001

KUR'AN ve DİL – Dilbilim ve
Hermenötik- SEMPOZYUMU

Sahibi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Vekili

Prof. Dr. Bekir TİLEKLİOĞLU

Düzenleme Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Necati KARA

(İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı)

Mizanpaj

Dr. Ömer KARA

Baskı

Bakanlar Matbaası / 0.442 235 48 35 ERZURUM

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KUR'ÂN ve DİL –Dilbilim ve Hermenötik- SEMPOZYUMU

KUR'AN ve TARİHSELÇİ YORUM

Prof. Dr. Mehmet PAÇACI *

Hepinize bereketli bir öğlen sonrası diliyorum. Ben, bir önceki konuşmacı Faik beyin bıraktığı yerden devam etmek istiyorum. O konuşmasını Kur'an'a kadar getirdi. Ben de bu hermenütik sohbete, buradan devam etmek istiyorum. Kuran-ı Kerim M.S. 7. yüzyılda Arap yarımadasının Hicaz bölgesinde Rasulullah'a vahyedilen bir hitaptır. Bu söz Resullullah'a vahyedildi. Tabii o da kendi toplumuna bu sözü aktardı. Dikkat edilirse burada belli bir yere ve zamana bir atıf bulunmaktadır. Bunu Kuran-ı Kerim'in, ya da vahyin söz konusu yeri ve zamanı dikkate alarak konuştuğuna dikkat çekmek amacıyla yaptım.

Önceki oturumlarda da söz konusu edildi. Dille anlaşma öncelikle bir uzlaşma sonucunda gerçekleşir. Biz bir dil aracılığıyla anlaşabiliyorsak, bu dil üzerinde bir uzlaşma sağlamış olduğumuz için anlaşabiliyoruzdur. Kur'an-ı Kerim de hitap ettiği toplum için anlaşılır olabilmek için, indığı toplumun dili olan Arapça'yı kullandı. Vahiy bir beşer dili kullanmakla birlikte tabii ki o, Allah'tan gelen bir sözdür. Fakat insanlara anlaşılır olabilmesi için insanların anladığı bir vasıtayı kullanarak, insanlara hitap etti. Kur'an, milattan sonra yedinci yüzyılda konuşulan bir Arapça ile geldi. Bu söz konusu mekanda ve tarih diliminde konuşulan dilin aracılık ettiği bir kelimeler dünyasının, bir kavram dünyasının, bir kültürün, örfün bulunduğu anlamına da gelmektedir. İşte Kur'an-ı Kerim de indığı topluma bu kültürü dikkate alarak, hesaba katarak seslenmiştir.

Öyleyse Kur'an'ın Arapça oluşunun iki anlamı ortaya çıkmaktadır:

Bir tanesi Allah'ın bize bir beşer diliyle konuşmuş olmasıdır. Bu, Kur'an-ı Kerim bağlamında Arapça, Tevrat bağlamında İbranice, İncil bağlamında Aramice olmuştur. Belki Allah başka dillerde de konuştu. Bilebildiğimiz bunlar. Kur'an-ı Kerim'in Arapça oluşunun ikinci anlamı da, Kur'an'ın o kültürde cari olan kavram dünyasını kullanarak konuşmuş olmasıdır. Kur'an o toplumda yaşamakta olan kültürü dikkate alarak konuşmuştur. Bu tabii Kur'an'ı bir yere ve zamana bağlıyor. Kur'an, Rasulullah'a ashabına doğrudan doğruya bir hitab olarak, bir söz olarak konuştu.

Ancak daha sonraki nesiller Kur'an'ın bu hitabıyla, ilk neslin karşılaştığı şekilde karşılaşmadılar. Daha sonraki nesiller bu hitabın ya sözlü, ya da yazılı aktarımlarıyla karşılaştılar. Bu açıdan ikinci nesilden itibaren aramızda çok büyük bir fark olduğu söylenemez. Çünkü artık dil, başka bir deyişle kavram dünyası da değişmişti. Sonraki Müslümanlar kayda geçirilmiş ve nesilden nesile aktarılagelen bir kutsal dökümanla karşılaştılar. Başka bir ifadeyle sonrakiler, Kur'an'la Müslüman gelenek içerisinde yer alan ve kendi kaynak kitapları olarak Kur'an'ı kabul eden insanlar olarak karşılaştılar. Dolayısıyla biz Kur'anla hiç bir şekilde ilk neslin karşılaştığı biçimde karşılaşmış değiliz. Biz dini bir hitabın yazıya geçirilmiş biçimiyle karşı karşıya olduk.

Bu durumda daha sonraki nesiller doğal olarak en basitinden şu soruyu sormuşlardır: Kur'an'ı nasıl anlayabiliriz? Bu soru şu şekilde de sorulabilir: Belli bir zamanda, belli mekanda, belli bir topluma hitap etmiş, bize yazılı bir kayıt olarak ulaşan bu sözü daha sonraki nesiller olarak nasıl anlarız?. Temel sorumuz budur. Bu soruya cevap olarak Müslümanlar *tefsir* adında bir disiplin oluşturdular. Kalam ve fıkıh diye bir disiplin, bir metodolojiler dizisi oluşturdular. Bir anlama teorisi oluşturdular fıkıh usulu diye.

Tefsir bu anlamda şu sorulara cevap vermeye çalıştı: Nesnesi olarak kabul ettiği bu söze, yani Kur'an'ın cümlelerine nasıl doğru anlamlar verilecektir. Kur'an hangi şartlarda ortaya çıktı. Kur'an Rasulullah'a hangi şartlarda geldi. Kur'an ilimlerine baktığımızda bu çalışma alanlarını iki ana başlık altında toplayabiliriz. Bu ilimlerin bir kısmı dile atıfta bulunurlar, diğerleri ise tarih bilgisine atıfta bulunurlar. *Vücu* ve *nezair* diyoruz. Bugün semantik içinde yer alan bu kavramlar Kur'an'ın eşanlı eşesli kelimelerini inceleme konusu yapmışlardır. *Garibu'l-kur'an* diyoruz. Bu da art zamanlı semantiğe tekabül ediyor. Arapça'da başka dillerden gelen kelimeler var mıdır. Bunların tarihçesi nedir. Buna benzer başlıklar... Aynı şekilde *sebeb-i nüzul* dediğimiz bir başlık var. Ayetlerin iniş sebebi, ayetin inişine nasıl bir olay sebep olmuş. Aynı şekilde *mekki* ve *medeni* diyoruz. Ayet Medine'de mi inmiş Mekke'de mi inmiş? Bu da tarihe atıfta bulunan bir bilgi. Başka bir tanesi ise *nasih mensuhtur*. Bazı ayetler önceki bazı hükümleri ortadan kaldırıyor. Bu da yine tarihe atıfta bulunan bir başlık.

Bu noktada tarihsellikte bir ilişki kuracak olursak, şunları söyleyebiliriz. Baştan itibaren İslami disiplinler, Müslümanlar'ın oluşturduğu disiplinler, temel olarak tarihselci bir bakış açısına sahiptir. Zaten her hangi bir hitabın, bir metnin dili üzerinde çalışmak demek, mesela, dilin artzamanlı olarak tanımlanması, analiz edilmesi demek, tamamıyla tarihselci bakış açısına sahip olunmasını gerekli kılmaktadır. Bu yüzden baştan itibaren, tefsir disiplini bu bakış açısıyla işletilmiştir. Tefsir'de vahiy ilk geldiğinde, muhataba ilk seslendiğinde ne ifade etmiştir, ne söylemek istemiştir. Onun kastı neydi. İşte bu ortaya konmalıydı. Daha önceki konuşmacı tarafından orta çağda Hıristiyan hermenötik tarihi aktarılmaya çalışıldı. Burada şuna dikkat edilmelidir. Hıristiyan ortaçağ geleneğinde baskın bir ideolojik-teolojik bir yorum biçimi kabul edilmiştir. Burada Kutsal Kitap vardır, ancak Kutsal Kitap'ın yorum karşısında bir otoritesi ve otonomisi teslim edilmemiştir. Orta çağ Hıristiyan hermenütüğünde Kutsal Kitap'ın otoritesinden daha çok, Kilise'nin otoritesi vardır. Kutsal Kitap adeta Kilise'nin ortaya koyduğu inanç ilkelerin türetilmesinin, teolojik öğretilerin çıkarılmasının bir aracı olarak görülmüştür. Ancak İslam'a ve Kur'an'a döndüğümüzde, bunun dışında bir yaklaşım görürüz. Bir kere, en başta tefsir disiplininde Kur'an'ın otoritesi ve otonomisi temel olarak teslim edilmiştir. Kutsal kitap ya da vahiy ne kastetmiştir, bunun ortaya konması bu disiplinin başta gelen kaygısı olmuştur.

Bu noktada Hıristiyan dünyaya bir atıf daha yapmak istiyorum. Aslında tarihselci yaklaşım Batı'da 18. yüzyıla başlayan bir yaklaşımdır. İstanbul'un fethedilmesi, Endülüs'te Müslümanlar'ın bulunması ve ciddi bir medeniyet oluşturmaları bunda etkili olmuştur. Endülüs kanalıyla İslam dünyasının bir çok bilimsel birikimi Batı'ya aktarılmıştır. Bir çok kaynak kitabın İbn Sina'nın, İbn Rüşd'ün, Gazali'nin Latince'ye tercüme edilmesi zaman içerisinde Batı'da önemli etkiler doğurmuştur. İşte İslami bilimlerin temelde sahip olduğu tarihsel bakış açısı Batı'nın temel düşüncesinde bir değişim oluşturmuş ve bu da Kutsal Kitap'a bakışı kökten değiştiren Reform'a yol açmıştır. Oysa en başından beri bu bakış açısına sahip olan bir İslam düşüncesi geleneği bulunmaktadır.

Tefsir anlama sürecinde ayetin kastının ne olduğunu ortaya çıkarmaya çalışıyor. Tabii bu, söz konusu kastın ortaya çıkarılması yönünde gösterilen bir çabadır. Nesnellik bağlamında konuya yöneldiğimizde ise, bu çaba sonucunda yüzde yüz bir nesnellikten söz edilmeyeceğini belirtmemiz gerekir. Çünkü en nihayetinde bir tarih araştırması yapıyoruz. Bir yerlerde, bir zamanlar gerçekleşmiş olaylara ulaşmaya çalışıyoruz. Biz ise araştırmacı olarak, başka bir zaman diliminde ve başka bir ortamda yaşıyoruz. Burada korunması gereken bir amaç var. O da bütün çabalarımıza karşın nesnel olamayacağımızı bildiğimiz halde, yine de nesnellığe mümkün olduğu kadar ulaşma gayretini bırakmamak. Bu başka bir açıdan, öncelikle metnin otoritesini, kutsal metnin kendiliğini kabullenmek demektir.

Bu çabadan sonra hala yapılması gereken şeyler var mıdır? Burada işimiz bitmekte midir? Buraya kadar yaptığımız çalışmalarla Kur'anı anladık mı? Bu çalışmalarımızla sadece açıklama sürecini katetmiş oluyoruz. Kur'an ya da belli bir ifadeyle vahiy, ya da ayet indiği ortamda neyi kastetmiştir? Bunu ortaya koymaya çalışıyoruz. Ancak anlama sürecinin devamında İslam geleneğinde Kelam adında bir disiplin var. Fıkıh adında bir disiplin var. Bunlar Kur'an'ın konularını kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Mesela siyaset ve ahlak alanında Kelam, Kur'an'ın değerlerini değişik tarihsel dilimlere amacını güttü. Çeşitli farklı kelami ekollerin ortaya çıkmasına yol açtı ve böylece gelenek devam etti. Fıkıh ise hukuk alanında Kur'an'ın hukukla ilgili kısımlarını dikkate alarak onun değerlerini değişik tarihselliklere taşıdı. Tefsir ise, sözü edilen disiplinler arasında vazgeçilmez bir noktada bulunmaktadır. Çünkü tefsir mümkün olduğunca nesnel bir açıklamayı bu disiplinlere sağlamaya çalışıyor. Bu açıklama ile ilgili bir alandır. Açıklamak, deskriptif bir alandır. Ama daha sonra Kur'an'ın değerlerinin hayatın içine taşınması, uygulama noktasına getirmesi sürecinde, çok daha subjektif bir süreçten bahsediyoruz. Ayrıca fıkıh ve kelam daha çok normatif sonuçlar üretmek durumundadır. Tefsir ise deskriptif (betimleyici) bir yerde duruyor. Bütün bu disiplinlerin usulünü ya da yöntemini de fıkıh usulü dediğimiz disiplin ortaya koydu.

Bir söz nasıl anlaşılır? Salomo Semler'in 18. yüzyılda ulaştığı sonuç, fıkıh usulcülerini tarafından ayrıntılarıyla ele alınmıştı. Fıkıh usulcülerini bir söz/lafız nasıl anlaşılır sorusunu sorarken, Kur'an'ın bir ayeti ile, bir insan sözünün arasında bir fark gözetmezler. Burada Kur'an'ın ifadeleri söz/lafız olarak, dil olarak alınmıştır. Dildir söz konusu olan. Bu ayet de olabilir. Mevhum bir Zeyd'in ifadesi de olabilir. Böyle bir insan yok, ama gelse bir adam böyle bir söz söylese bunun anlamı nedir, sözlerin açık oluşu, kapalı oluşu vb. bütün bunlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Sözlerin anlamları, bağlayıcılığı, tarihsel ortamıyla ilişkili olarak çalışılmıştır.

Biz günümüze geldiğimizde tarihselciliği yeniden keşfettik. Bir bakıma medeniyetler böyle ilerliyor. Biz tarihselci bakış açısını kendi geleneğimiz içerisinde geliştirirken, Batı'nın bu bakış açısının farkına 18. yüzyılda farkedebildiğini söyleyebiliriz. Biz de 20. yüzyılda tekrar onların daha ileri götürdüğü dil çalışmalarını -hermenötik, semiyotik, semantik vb.- tekrar kendi tarafımıza taşıyoruz. Tabii İslam dünyasının geçirdiği bir takım zor aşamalar var. Bir geleneğin belki bir kesintiye uğraması söz konusu. Yeniden bir geleneğin oluşturulması süreci içerisinde modern bir yaklaşım ortaya çıkıyor. Modernite... Modern yorum Kur'an'ın modern yorumu ve tarihselciliği bir anlamda yeniden keşfediliyor.

Müslüman modernistler tarihselcilik ve hermenötik gibi yaklaşımları arkalarına alarak bir söylem geliştirmeye çalışmışlardır. Burada söylenmek istenen bazı şeyler vardır. Bu söylenmek istenenler bu söylem ile söylenmeye çalışılıyor. Bunları biliyoruz. Bu söylemin içinde Müslüman

düşüncenin ve pratiğin modern anlayışla barıştırılması en önemli amacı oluşturuyor. Bunu söyleyebilmek için bir metod hermenötik tarihselcilik vs. kullanıldı. Aslında bana göre söylenmek istenen şeyler, klasik fıkıh usulü metodu kullanılarak da söylenebilirdi. Ancak böyle yapılmadı yeni şeyler söylemek için, yeni bir yöntem kullanıldı. Bunun da çeşitli sebepleri vardır, ancak bunlar üzerinde burada duramayacağız.

Zamanımız kalmadığı için burada bir iki örnek ile yetinmek istiyorum. 20. yüzyılda Fazlur Rahman, İslam kültürü içerisinde kölelik kavramının bulunmamasının gerektiğini düşünüyor. Bunu bir şekilde İslam geleneği içerisinde kalarak, kendisini temel kaynaklara bağlı hissederek, üretme çabası içerisinde. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde, Modernist yaklaşım, kölelik kurumunun İslam içerisinde bulunmaması gerektiğine inanmamaktadır ve bu sonucu bir yorumla, naslara atıfla çıkarmak amacındalar. Çıkarmaktadır da. Aslında burada bir duruş ve bu duruşa uygun kabul edilen bir yöntem ve söylem söz konusudur.

Modernist yaklaşım bunu tarihselci bir bakış açısıyla yapmaya çalışır. Aslında bu yaklaşımı ortaya koyan bilim adamlarının yaptığını yakından ve eleştirel olarak baktığımız zaman tarihselciliğe çok da sadık kalmadıklarını görürüz. Mesela Kölelik kurumunun Kur'an'dan naslarla yoluyla kaldırıldığı sonucunu çıkarıyor Fazlur Rahman ve Nasr Hamid Ebu Zeyd. Ama tarihselci yorumcularımızın aklına, tarihe ilişkin şu kaçınılmaz soruyu sormak gelmiyor: Bu ayetler indiğinde ilk muhataplar ayetleri nasıl anladılar? Poligamiyi bir başka örnek olarak alacak olursak, tarihselci olduğunu belirten yaklaşım, poligaminin de Kur'an'da olmadığını söylüyor. Mesela Fazlur Rahman ayetleri dayanak kabul ederek poligaminin İslam dışı olduğunu söylemektedir. Tarihselci yaklaşımı benimsediğini bildiğimiz Fazlur Rahman, bu noktada yönteminin zorunlu kıldığı şu soruyu sormuyor. Peki o dönemde ayetler kendilerine hitap edildiği ilk muhataplar tarafından böyle mi anlaşılmıştır? Onlar bu ayetleri bizim anladığımız gibi mi anladılar? Tefsirlere baktığımızda, hadislerle gittiğimizde o tarihi çerçeveye indiğimizde ayetlerin hiç de böyle anlaşılmadığını görüyoruz. Ayetlerin tamamen başka türlü anlaşıldığını görüyoruz. Yani ayetleri bugün modern zihnin, modern düşüncenin sorduğu sorularla değil, kendi durumlarının, kendi anlayışlarının gerektirdiği yönde anlamışlardır ve hiç de bizim çıkardığımız sonuçları çıkarmamışlardır. Bu örneklerle bakıldığında, tarihselci olduğunu söyleyen düşünürlerin hiç de tarihselci davranmadıkları gibi bir sonuç çıkmaktadır. Aslında bu düşünürlerimizin burada yapmak istedikleri şey, zihinlerinde daha önce belirlenen belli bir sonuca ulaşmaktır. Böylece o sonuca da bir şekilde ulaşmış oluyor. Ancak kendi savundukları metodoloji ile açıkça çelişerek bu sonuca ulaşmaktadırlar.

Dolayısıyla anlama sürecinin bu son aşaması alabildiğine öznelliğin cari olduğu bir alan. Bunu görüyoruz. Bu alanda yorum yapan insanlar çoğunlukla -açıklama aşaması için demiyorum ama, normatif aşama için-

içinde buldukları durum ve şartlar tarafından belirleniyor ve belirlenmeye de devam edecek.

Bu son anda, belki doğru yorumun bana göre ne olduğunu sorup hemen kısaca bir cevap vermek istiyorum. Doğru yorum bana göre, temel referans kaynaklarını kullanarak ve bir gelenek içerisinde kalarak –burada gelenek modern durumu da içermektedir- insanların, toplumun *gerçek* problemlerini çözebilecek doğru hükümler, çözümler üretmektir. Belki bu pragmatist gelebilir. Fakat ideolojik olmaktansa, pragmatik olmayı tercih ediyorum. Bu, daha gerçekçi görünüyor. Bu bakımdan yorumlar durduğu yer itibariyle ve referansı itibariyle de değerlendirilmelidir. Teşekkür ederim.